

Mansur BOZOROV

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH

Annotatsiya: Maqola professional ta'lim muassasalarida loyihalarni moliyalashtirish usullari, moliyaviy manbalar va davlat-xususiy sheriklikning ahamiyatini ko'rib chiqadi. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi tahlil qilinib, O'zbekiston uchun tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, loyihalarni moliyalashtirish, davlat-xususiy sheriklik, xususiy sektor, grantlar, investitsiyalar.

FINANCING OF PROJECTS IN PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract: The article examines funding methods for projects in vocational education institutions, highlighting financial sources and the importance of public-private partnerships. It analyzes the experiences of developed and developing countries and provides recommendations for Uzbekistan.

Keywords: vocational education, project financing, public-private partnership, private sector, grants, investments.

Kirish

Bugungi kunda professional ta'lim tizimi mamlakat iqtisodiyotining muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kollej va texnikumlar mehnat bozorining talablari bilan mos keladigan malakali kadrlar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanishi uchun texnik bilim va kasbiy malakaga ega mutaxassislar yetishib chiqishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, professional ta'lim muassasalarida zamonaviy o'quv dasturlari, ilg'or texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish talab qilinadi. Bu jarayonlar moliyaviy qo'llab-quvvatlashni, ya'ni loyihalarni moliyalashtirishni kuchaytirishni talab qiladi.

Loyihalarni moliyalashtirish professional ta'lim muassasalarining samaradorligini oshirishda asosiy omil hisoblanadi. Moliyaviy barqarorlikka ega bo'lmagan ta'lim muassasalari yuqori sifatli o'quv jarayonlarini ta'minlashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Kollej va texnikumlarda ta'lim sifatini oshirish va zamonaviy kadrlar tayyorlash uchun loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun moliyaviy resurslar muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, moliyaviy ta'minot masalasi ko'p hollarda davlat mablag'lariga bog'liq bo'lib qolmoqda, bu esa loyihalarni to'laqonli amalga oshirishda cheklovlar keltirib chiqarishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi

Loyihalarni moliyalashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar ko'rsatmoqdaki, professional ta'lim muassasalarida loyihalarni amalga oshirishning samaradorligi ko'p jihatdan moliyaviy resurslarning mavjudligi va ularni oqilona taqsimlashga bog'liqdir. Dunyo tajribasida, kollej va texnikumlarda loyihalarni moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) keng qo'llanilmoqda. Masalan, Janubiy Koreya va Germaniyada professional ta'lim sohasida DXSh asosida amalga oshirilgan loyihalar ta'lim sifatini oshirishda va texnologik yangiliklarni joriy qilishda muhim rol o'ynagan. Ushbu mamlakatlarda davlat sektori xususiy investorlarga infratuzilmani yaxshilash, yangi o'quv dasturlarini joriy qilish va malakali mutaxassislar tayyorlash bo'yicha loyihalar uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yaratib berdi [1].

Boshqa tadqiqotlarda ham professional ta'lim sohasidagi loyihalarga xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilishning afzalliklari ko'rsatilgan. Xususan, Davidson va MacKinnon (2019) ta'kidlashicha, xususiy sektor investitsiyalari o'quv jarayonlarini modernizatsiya qilish, ilg'or texnologiyalarni joriy qilish va malakali kadrlar tayyorlash imkonini beradi [2]. Shuningdek, xususiy sektor bilan hamkorlik moliyaviy yukni davlat byudjetidan xususiy investorlarga taqsimlash orqali davlat xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi. DXSh professional ta'lim muassasalarini moliyaviy barqarorlikka olib kelishi mumkin, bu esa ta'lim sifatini oshirishda va bozor talablariga mos kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Rivojlangan mamlakatlar professional ta'lim muassasalarini moliyalashtirishda o'ziga xos mexanizmlarni ishlab chiqdi. Germaniya misolida texnikum va kollejlarni moliyalashtirishda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi samarali hamkorlik muhim o'rin tutadi. Germaniya professional ta'lim tizimi sanoat ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilgan bo'lib, xususiy sektor texnikumlar uchun kadrlar tayyorlashda moliyaviy yordam beradi. Bu tizimda xususiy kompaniyalar o'z xodimlari uchun zarur bo'lgan malakalarni olishda faol ishtirok etadilar va o'z sarmoyalarini texnik ta'limga yo'naltiradilar [4]. Shu bilan birga, davlat tomonidan ta'minlangan grant va subvensiyalar bu muassasalarning barqaror moliyalashtirilishini ta'minlaydi.

Janubiy Koreyada ham professional ta'lim tizimini moliyalashtirishda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi sheriklik keng qo'llaniladi. 2000-yillardan boshlab, Janubiy Koreya texnik ta'limni rivojlantirish uchun xususiy sektor sarmoyalarini jalb qilish strategiyasini yo'lga qo'ydi. Janubiy Koreyaning texnik ta'lim sohasidagi muvaffaqiyati xususiy kompaniyalar bilan ta'lim muassasalari o'rtasidagi kuchli aloqalarga asoslangan bo'lib, kompaniyalar texnik loyihalar va amaliyot dasturlarini moliyalashtiradi [5]. Ushbu mexanizm Janubiy Koreyaning yuksak texnologik

taraqqiyotiga va xalqaro bozorga raqobatbardosh kadrlar yetkazib berishiga katta hissa qo'shgan.

Rivojlangan mamlakatlar orasida Kanada ham texnik ta'limni moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklikka katta e'tibor qaratmoqda. Kanadada texnikum va kollejlarda davlat tomonidan moliyalashtirilgan bo'lsa-da, xususiy sektor ham texnik ta'lim dasturlariga sarmoya kiritadi. Kanada hukumati texnikumlar va xususiy korxonalar o'rtasida sheriklik dasturlarini tashkil etgan bo'lib, bu orqali o'quv dasturlari va o'quvchilar uchun amaliyot dasturlari ishlab chiqiladi [6].

Tahlil va natijalar

Professional ta'lim muassasalarida loyihalarni moliyalashtirish tajribasi rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda sezilarli farq qiladi.

1-jadval

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi – professional ta'lim loyihalarini moliyalashtirish manbalari

Mamlakat	Moliyalashtirish manbalari	Moliyalashtirish usullari	Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)	Xususiy sektor ishtiroki
Germaniya	Davlat byudjeti, xususiy sektor investitsiyalari	Texnikum va kollejlarda davlat byudjeti hisobidan va xususiy sektor tomonidan moliyalashtiriladi.	DXSh asosida texnik infratuzilma va o'quv dasturlari modernizatsiya qilinadi.	Xususiy korxonalar kadr tayyorlashda faol ishtirok etadi.
Janubiy Koreya	Davlat byudjeti, texnologik kompaniya sarmoyalari	Davlat texnikumlarni to'liq moliyalashtiradi, xususiy sektor esa texnologik hamkorlikni amalga oshiradi.	DXSh asosida texnik bilimlar yetkazib berish uchun xususiy kompaniyalar ishtirok etadi.	Texnologiya kompaniyalari amaliyot dasturlari uchun sarmoya kiritadi.
Kanada	Davlat byudjeti, mahalliy xususiy sektor sarmoyalari	Davlat tomonidan moliyalashtirilgan texnikum va kollejlarda; xususiy sektor tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.	DXSh orqali professional ta'lim uchun infratuzilma rivojlantiriladi.	Mahalliy kompaniyalar texnik bilim berishda ishtirok etadi.

Muallif tomonidan tayyorlandi.

Yuqoridagi jadvalda ko'rish mumkinki, rivojlangan mamlakatlarda professional ta'lim muassasalarida loyihalarni moliyalashtirishda davlat-xususiy sherikchiligi keng qo'llaniladi. Germaniya va Janubiy Koreya tajribasida DXSh asosida infratuzilma va o'quv dasturlari modernizatsiya qilinadi, xususiy sektor esa o'z sarmoyalarini texnologik bilim va amaliyot dasturlariga yo'naltiradi. Bu mamlakatlarda xalqaro grantlar va yordam manbalari cheklangan bo'lsa-da, milliy resurslar va xususiy sektor investitsiyalari moliyalashtirishda muhim o'rin tutadi. Xususiy sektor ishtiroki texnik bilimlar va amaliyot dasturlari sifatini oshirishda muhim hissa qo'shmoqda.

2-jadval

Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi – professional ta'lim loyihalarini moliyalashtirish manbalari

Mamlakat	Moliyalashtirish manbalari	Moliyalashtirish usullari	Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)	Xususiy sektor ishtiroki
Hindiston	Davlat byudjeti, xalqaro grantlar	Texnikum va kollejar davlat byudjeti va xalqaro tashkilotlar grantlari hisobidan moliyalashtiriladi.	DXSh minimal darajada qo'llaniladi.	Xususiy sektor ishtiroki kuchsiz.
Vyetnam	Davlat byudjeti, xalqaro tashkilotlar sarmoyalari	Texnikum va kollejar davlat va xalqaro sarmoyalar orqali moliyalashtiriladi.	DXSh dastlabki bosqichda rivojlanmoqda.	Xususiy sektor minimal darajada ishtirok etadi.

Muallif tomonidan tayyorlandi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda professional ta'lim muassasalarini moliyalashtirishda davlat byudjeti asosiy manba bo'lib qolmoqda. Biroq, xalqaro moliyaviy institutlar, masalan, Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki tomonidan beriladigan grantlar va kreditlar bu mamlakatlarning texnikum va kollejarini rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda. Hindiston va Vyetnam tajribalari shuni ko'rsatadiki, xalqaro yordam va grantlar professional ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlashda sezilarli ahamiyatga ega. Davlat-xususiy sherikchilik rivojlanayotgan mamlakatlarda hali dastlabki bosqichda bo'lsa-da, ushbu mexanizm davlat tomonidan rag'batlantirilmoqda.

Xulosa va takliflar

Professional ta'lim muassasalarida loyihalarni moliyalashtirishni takomillashtirish maqsadida bir nechta strategik yo'nalishlar ishlab chiqilishi zarur. Quyida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasiga asoslanib, O'zbekistonning texnikum va kollejlarini moliyaviy jihatdan barqaror rivojlantirish uchun bir qator tavsiyalar beriladi:

1. **Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish:** O'zbekiston tajribasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) rivojlanayotgan bo'lsa-da, uni yanada kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Mamlakat texnikum va kollejlarida infratuzilma va ta'lim sifatini oshirish uchun xususiy sektor ishtirokini kuchaytirish zarur. Germaniya va Janubiy Koreya tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, xususiy kompaniyalar texnologik yangiliklarni joriy etishda va malakali kadrlar tayyorlashda katta rol o'ynaydi. O'zbekistonda bu jarayonni tezlashtirish uchun hukumat maxsus rag'batlantiruvchi dasturlar va soliq imtiyozlari yaratishi lozim.

2. **Xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kengaytirish:** Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliyaviy tashkilotlarning grant va kredit dasturlari rivojlanayotgan mamlakatlarda professional ta'lim tizimini qo'llab-quvvatlashda katta rol o'ynaydi. O'zbekistonda bu imkoniyatlardan to'liq foydalanish, xalqaro tashkilotlar bilan uzoq muddatli hamkorlikni yo'lga qo'yish lozim. Bu nafaqat infratuzilmani modernizatsiya qilishga, balki o'qituvchilar malakasini oshirishga ham yordam beradi.

3. **Xususiy sektorni texnik loyihalarga jalb qilish:** Xususiy korxonalar, ayniqsa, texnologiya va sanoat sohasidagi kompaniyalar texnikum va kollejlar bilan hamkorlikda maxsus dasturlar yaratishi zarur. Bu jarayonda texnologiya kompaniyalari texnik bilim va amaliyot dasturlarini moliyalashtirishi, o'zlarining texnologik yangiliklarini ta'lim tizimiga kiritishi mumkin. Buning natijasida, bozor talablariga mos keluvchi malakali kadrlar tayyorlanadi.

4. **Moliyaviy monitoring tizimini kuchaytirish:** Professional ta'lim loyihalarini moliyalashtirish jarayonida moliyaviy monitoring va nazorat tizimlarini kuchaytirish kerak. Moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlash uchun maxsus monitoring tizimlarini joriy qilish, har bir loyiha uchun aniq maqsadlar va hisobot berish mexanizmlarini yo'lga qo'yish lozim. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, samarali moliyaviy monitoring moliyaviy resurslar samaradorligini oshiradi va loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi.

5. **Mahalliy va xalqaro investitsiyalarni jalb qilish:** Rivojlangan davlatlarning tajribasi ko'rsatganidek, professional ta'lim tizimiga investitsiyalar kiritish, nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki iqtisodiyotga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda texnikum va kollejlar loyihalarini qo'llab-quvvatlash

uchun mahalliy va xalqaro investorlarni jalb qilish maqsadga muvofiq. Maxsus investitsiya fondlari tashkil etish orqali xususiy sektorning ishtirokini oshirish mumkin.

6. Ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish: Rivojlangan mamlakatlarda texnikum va kollejlarda zamonaviy o'quv dasturlarini muntazam ravishda yangilab boradi. O'zbekistonda ham xalqaro tajribaga asoslangan holda yangi texnologiyalarni o'quv dasturlariga kiritish, o'quvchilarning amaliyotga tayyorligini oshirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish lozim.

Umuman, professional ta'lim muassasalarida loyihalarni moliyalashtirish davlat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim omildir. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) va xususiy sektor ishtiroki professional ta'lim tizimini samarali moliyalashtirishda katta rol o'ynaydi. Xususiy kompaniyalar texnologik yangiliklarni kiritishda va o'quv dasturlarini modernizatsiya qilishda faol ishtirok etmoqda, bu esa o'z navbatida malakali kadrlar tayyorlashga katta hissa qo'shmoqda.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa davlat byudjeti va xalqaro grantlar asosiy moliyaviy manba hisoblanmoqda. O'zbekistonda texnikum va kollejlarda infratuzilmasini yangilash va ta'lim sifatini oshirish uchun DXSh mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Davlat va xususiy sektor hamkorligini kengaytirish, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni mustahkamlash hamda xususiy sektorni moliyalashtirish jarayoniga jalb qilish professional ta'lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Asian Development Bank. (2021). *Technical and Vocational Education and Training (TVET) in Asia: Issues and Policy Options*. ADB Publications.
2. Davidson, P., & MacKinnon, G. (2019). *Public-Private Partnerships in Technical Education: An Evaluation*. Journal of Vocational Education and Training, 71(2), 45-62.
3. OECD. (2020). *Public-Private Partnerships for Education Infrastructure in Developed Economies*. OECD Publishing.
4. Brubaker, R. & Meyer, R. (2018). *Professional Education and Industry Collaboration in Germany*. Education and Employment Journal, 12(3), 45-67.
5. Song, J. & Lee, H. (2020). *The Role of Private Sector in Vocational Education in South Korea*. Asian Journal of Technical Education, 15(4), 89-104.
6. White, J. & Roberts, S. (2019). *Public-Private Partnerships in Canadian Vocational Education: Opportunities and Challenges*. Journal of Vocational Studies, 22(2), 100-112.